

Isberga – en gård med historia

Hämtat ur Uno Träffs bok ”Bidrag till Villstads historia”

Redan vid mitten av 1300-talet omtalas Isberga i arkivmaterialet. Riksrådet Gisle Elinesson Sparre äger då ett till Västbo och angränsande delar av Västergötland lokaliserat godscomplex, vars centrum uppges ha varit Isberga. År 1341 utbjöds egendomarna till försäljning, varvid de uppgavs vara dels moderne- och fädernearv, dels förvärvade på annat sätt. Köpare var konung Magnus Erikssons generalis officinalis Johannes Kristinsson till Mjöhult. Även han var av sparresläkten. Köpeskillingen uppgick till 100 mark lödigt silver. Troligen var det denna gård, som gick i arv till dottersonen Nils Magnusson Stolpe och som denne pantsatt till "innehavaren av Pinnvedens län" Abraham Brodersson för "200 mark tyska vita penningar". Lånet löstes 1441 av Filip Bonde - Nils Magnussons systers måg - och uppgörelsen bevittnades av ingen mindre än "Karl Knutsson Bonde marsk och riksföreståndare i Sverige".

En eller kanske två gårdar i Isberga ägdes under 1300-talet av bröderna Johan och Tyko Isberg. Båda bröderna var i tjänst hos Trotte Petersson av Ekaätten - den tidigast kända medlemmen av Gustav Vasas moderne-släkt. Tykos anställningstid omfattade mer än 20 år. Att Tyko Isberg verkligen ägt ett hemman i Isberga visas av ett köpebrev från 1377. Gården ifråga hade Tyko givit som morgongåva till sin hustru Christina. Efter makens död gifte hon om sig med frälsemannen Bonde i Kanarp i Annerstads socken. 1377 sålde Christina och Bonde gården för 110 mark till väpnaren Peter Knoppe, som den 29/7 1365 också ägde en gård i Atterås.

Troligen var det Tyko Isbergs gård, som senare kom i drakesläktens ägo och som Kristiern Drake och Hans hustru Margareta 1464 sålde till Gustav Olsson Stenbock d. ä. Gården ärvdes av hans dotter Anna, vars sonson Gustav Stenbock

d. y. enligt 1562 års frälse- och rusttjänstlängder ägde tre gårdar i Isberga. Dessa gårdar ärvdes av Gustav I:s tredje gemål, Katarina Stenbock, och ännu i 1608 års fräselängd är de upptagna som "gambla drottningens".

I släktled efter släktled gick "gambla drottningens" gårdar i arv för att omkring 1710 possideras af Carl Sparre, som före 1715 avyttrade dem till lagmannen Carl Wattring. Denne i sin tur sålde Storegården, Skjutsrättargården och Lillegården senast 1717 till häradshövdingen över Västbo härad Daniel Lillienberg.

De två andra gårdarna i Isberga by - Mellangården och Östergården - ägdes vid 1500-talets mitt av väpnaren Göran Bonde. Denne hade emellertid pantsatt dem till "knekthövidsmannen" Peder Kijl, som förvärvade dem enligt köpebrev av den 29/6 1576. Att döma av uppgifterna i frälse- och rusttjänstlängderna var gårdarna i gott skick. Sonen Nils Kijl uppges i 1604 års längd vara ägare till sagda hemman och står som sådan kvar ännu 1620. Detta år bytte emellertid Mellangården ägare. Som sådan inträder nämligen den av Gustav II Adolf högt värderade residenten Anders Svensson Ödla. Anders Ödla var med visshet född i Vadstena. Han var således östgöte men erhöll under alla åren i Gustav Adolfs tjänst sin lön genom Västbo härad's fogde. Den unge diplomats anknäring till vår bygd och hans förvärv av Isberga är så intressant, att en kort redogörelse härför försvarar sin plats.

Under något av Karl IX:s sista regeringsår tycks Anders Ödla ha lyckats vinna anställning inom statsförvaltningen. Det var naturligtvis ingen ansvarsfull befattning den knappt tjugoårige ynglingen från Vätterstaden fick, men ofta blev han i tillfälle att visa vad han gick för. Hans begåvning och arbetsförmåga upptäcktes så småningom av hans överordnade. Både Gustav Adolf och Axel Oxenstierna fick höra talas därom. Under denna högaristokratiska tid var det högst

ovanligt, att ofrälse bereddes möjlighet till utbildning för statstjänst. "Men", skriver en forskare, "det länder till Gustav Adolfs och Oxenstiernas ära ... att ha uppsökt och framdragit månet användbart ämne och sörjt för dess utbildning." Ett sådant "ämne" var just Anders Ödla.

Genom rikskanslerns förmedling erhöll den unge tjänstemannen 1612 ett stipendium på 100 mark för att i utlandet "lära sig språken" - engelska, franska och italienska. Axel Oxenstierna försåg honom med ett rekommendationsbrev ställt till den i London bosatta svenskfödda markisinnan Helena Snakenborg.

Stipendiet tog snart slut och ytterligare understöd från hemlandet var ej att vänta. Rekommendationsbrevet visade sig däremot ha större värde. Det öppnade markisinnans hem för den unge svensken och redan från början behandlade hon honom som en avlägsen släkting. Genom henne kom han i förbindelse med kretsar, som han under andra förhållanden skulle varit utestängd ifrån. Genom hennes förmedling fick han följa med sir Dudley Carleton på dennes ambassader till olika länder i Europa. Under dessa långvariga resor fick Anders Ödla tillfälle att studera respektive länders språk och gavs därjämte tillfälle att förvärva insikter i diplomat yrket. I slutet av 1616 eller på nyåret 1617 återvände Anders ödla till hemlandet.

Han fick omedelbart anställning i kansliet som tolk. Det bör också nämnas att den ofrälse kanslisten var en av de härolder, som tjänstgjorde vid Gustav Adolfs kröning i Uppsala 1617.

Under sin anställning på kansliet kom Anders Ödla att samarbeta med en rad unga tjänstemän av adlig börd. Han blev tydligen accepterad i deras krets och detta ledde till att han stiftade bekantskap med en ung adelsdam "välbördiga jungfru Agneta Kijl", som var dotter till amiralen Knut Kijl. Den helt flyktiga bekantskapen ledde så småningom till att tycke uppstod mellan den unga adels-

damen och den ofrälse kanslisten. Men bördsskrankorna lade hinder i vägen för äktenskap dem emellan. På vilket sätt kungen fått reda på kärleksförhållandet mellan de båda unga, vet man ej. Men vid ett tillfälle framlade Anders Ödla sitt problem inför majestätet.

Kungen beslöt sig för att uppträda som "böneman" och skrev egenhändigt i maj 1619 ett brev till Agnetas farbröder, Nils och Måns Kijl, som var hennes målsmän, och talade om, att Anders Ödla var "oss en nyttig och nöjaktig tjänare". Det i flera avseenden märkliga brevet slutar med deklARATIONEN att en ofrälse, som beflitat sig om seder och dygder som anstår frälsemän, väl kan jämföras med "mången adelsman". Efter denna "kungliga vädjan" gav de andryga "giftomännen" med sig, och bröllopet mellan Agneta Kijl och Anders Ödla stod i början av 1620.

Jungfru Agneta hade som arv efter sin fader Knut Kijl del i Isberga Mellangård. Övriga delägare i densamma löstes ut så att de unga makarna blev ensam ägare till gården, som blev deras sätesgård. Genom rikskanslerns förmedling erhöll Anders Ödla genom ett i mars 1621 utfärdat kungligt brev tillstånd att under frälserätt bruka sin hustrus gårdar - hon hade även ärft Tönnerbohult i Hestra socken. Härigenom blev han formellt adelsmäns jämlike och titulerades "Edle Wellbördig Anders Suensson till Isbergha". Anders Svensson Ödlas vidare öden faller utom ramen för denna skildring. I Svenskt biografiskt lexikon kallas han: "Sveriges förste diplomat". Han dog i Lybeck den 3/9 1630.

Säteriet Isberga, som vid Anders Ödlas död endast omfattade Mellangården och ett landbohemman, Gölebo i Våthults socken, ärvdes efter moderns död 1630 av de minderåriga barnen. Vid senare företaget arvskifte tillföll huvuddelen av säteriet dottern Johanna Ödla, som var gift med en överste Reisner. Hon tillbytte sig

"mot annat gods och kontanta penningar" Östergården enligt avtal den 25/6 1674. Om denna gård betygade Västbo ting, att den låg i byalag med säteriet. Följande år fick Östergården rå och rörsfrihet och senare förenades den helt med säteriet, som därefter kom att bestå av två mantal. Om Johanna Ödlas insatser på sitt säteri heter det i en gammal handling, att huvudgården var "så väl bebyggd som possessorns villkor det kan tillåta, och som hon själv stadigt åbor och brukar med egen avel".

I anledning av en del förvecklingar, som uppstod på 1690-talet i samband med förpantningen och försäljningen av Vallsnäs och Hult i Unnaryds socken, vilka hemman Anders Ödla köpt 1625, och sedan överstinnans brorson Carl Ödla tillförsäkrats arv efter henne, övergick hälften av säteriet till överstelöjtnanten J. W. Ehrencrona som säkerhet för dennes fordran på 311 daler smt. Skulden torde ha reglerats, ty efter Carl ödlas död 1712 uppträder dennes kusins son, Lars Ruthensköld, som ägare till säteriet. Ännu i 1715 års jordebok står han som ägare, men i 1717 års längd anges Daniel Lillienberg som possessor. Försäljningen torde följaktligen ha skett 1716.

I bouppteckningen efter Daniel Lillienbergs död 1723 har Isberga värderats till 1.969 daler smt. Vid arvskiftet tillföll egendomen änkan Christina Margareta Stiernklo.

Isberga, Sännås m.fl. gårdar i Villstad lydde under det Lillienbergska fideikommisset fram till början av 1860-talet. Enligt Västbo härads dombok 1862 sålde ryttmästaren Georg Lillienberg Isberga - fem gårdar om tillsammans 4 mantal- till possessionaten L. M. Dahl för 60.000 riksdaler samt Ilabäck 1/2 mantal för 15.000 rdr. Dahl transporterade kontraktet på en ung köpman av judisk börd, Ernst Magnus från Oskarström. Av allt att döma torde Dahl ha varit ombud för Magnus vid köpets uppgörande. Sedan Magnus tillträtt egendomen,

revs alla fem arrendatorsbyggnaderna och tillhörande ekonomibyggnader.

Tomtplatserna jämnades och uppodlades. En större huvudbyggnad uppfördes på den plats där det nuvarande corps-de-logiet ligger. Omfattande stenröjnings- och odlingsarbeten utfördes, varigenom de gamla åkrarna bands samman till större fält.

För Ernst Magnus blev förvärvet av Isberga och Ilabäck en allt annan än lysande affär, och 1869 sålde han båda egendomarna med mycket stor förlust till sin inspektor agronomen Ola Kollander för 48.000 rdr rmt. Köpebrevet är daterat den 3 april 1869. Ola Kollander brukade Isberga i nära ett kvarts sekel. Men 1893 sålde han såväl huvudgården som Ilabäck till sin måg Olof Hellichius för 48.000 kronor. Lagfart beviljades den 1/10 1895. Efter betydande skogsavverkningar på Ilabäck såldes denna gård för 7.000 kronor, varefter den styckades i mindre hemmanslotter.

Under 1880- och 1890-talen ägde en ohejdad skogsskövling rum på Isberga och sedan stora områden fullständigt kalhuggits, avyttrades gården till mejeriägaren P. Andersson från Broby i Marks härad. Även denna gång var köpesumman 48.000 kronor. Vid sekelskiftet ägdes gården av ett bolag, som i sin tur sålde den till grosshandlanden Carl Ahlbom från Stockholm för 33.500 kronor. Sedan denne råkat på obestånd, inropades egendomen på exekutivauktion för 37.600 kronor av Carl Johansson från Mossie i Värnamo. Nästa ägare till Isberga var en tysk officer, friherre Theodor von Rich. Enligt lagfaret köpebrev av den 26/7 1906 var köpeskillingen 60.000 kronor. 1912 blev konsul Ernst Wickström från Malmö ägare till det gamla medeltidsgodset. 1961 blev Villstads kommun ägare till detsamma för ett pris av 1.420.000 kronor. Redan 1967 fick Isberga ny ägare.